

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

TÜRK KÜLTÜRÜ

AYLIK DERGİ

391

SAYI 391

YIL XXXIII

KASIM 1995

MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDE TURGUTLU*

Öğr. Gör. Mehmet Emin DİNÇ**

Böyle bir sempozyumu düşünen, plânlayan, organize eden ve gerçekleştiren Sayın Belediye Başkanı'na, ve ona destek olan kurum, kuruluş ve kişilere, bu hizmetlerinden dolayı teşekkür ederek tebliğimi sunmaya başlamak istiyorum.

Tebliğimin adı "Hâtıralara Göre Millî Mücadele Dönemi'nde TURGUTLU" olmakla beraber, ben yalnızca hâtıraları değil diğer bâzi kaynakları da değerlendirerek dönemi genel olarak yorumlamak istiyorum. Bu çalışmanın konusu 29 Mayıs 1919 ile 7 Eylül 1922 tarihleri arasındaki yaklaşık 28 aylık acı ve ıstırap dolu zaman dilimidir. Yunan ve Rum mezalimi ile geçen bu devir, Kasaba tarihinin acı dolu yegâne dönemidir.

20. Yüzyılı bitirmek üzere olduğumuz bu günlerde, 100.000'i aşkın nüfusu, gelişmiş ve güçlü tarımı ve sanayii, tarihî yol güzergâhı üzerinde bulunması dolayısıyla sahip olduğu stratejik değeri ile önem kazanan ve dikkatleri üzerine çeken Turgutlu ilçemiz, bu potansiyelini daha da güçlendirerek 21. yüzyıla girmeye hazırlanmaktadır.

Bugün böyle güzel ve müreffeh olan Turgutlu'nun yakın bir geçmişte yaşadığı acıların ve felâketlerin, hâli yaşayanlarca bilinmesi ve unutulmaması, bu geleceğe yönelişi daha güçlü kılacaktır.

Yahya Kemâl'in ifadesi ile "Kökü mâzide olan âti" şuuru içinde olanların, millî hâfıza demek olan tarihten ders çıkararak yarına hazırlanmasının önemi ortadadır. Bu bakış açısı içinde konuyu değerlendirmeye çalışacağım.

Saygıdeğer Dinleyenler,

Batı Anadolu bölgesinin, özellikle de İzmir ve yakın çevresinin tarihini araştıran bilim adamlarımızın çok değerli araştırmalarıyla ortaya

(*) 5 Eylülde Turgutlu Sempozyumunda okunan tebliğ.

(**) Celâl Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Manisa.

koydukları gibi, KASABA eskiden beri önemli, güzel, mamur, müreffeh ve kalabalık bir ziraat, ticaret ve sanâyi beldesi olmuştur. Bu özellikleri ile insanları buraya çekmiş, onlara rahat ve huzurlu bir hayat sunmuştur.

Kısaca, şu söylenebilir ki, son asırlarda kasabamız, bölgenin en kalabalık, huzurlu ve müreffeh beldelerinden birisi olmuştur.

Ne yazık ki, bu huzur, bu güzellik ve bu refah, Millî Mücadele döneminin başında Yunan işgalcilerinin ve destekçileri-klavuzları olan yerli Rumların gerçekleştirdikleri vahşet ve mezâlimle, yerini acılara bırakmıştır.

Turgutlu, 29 Mayıs 1919 tarihinden 7 Eylül 1922 tarihine kadar Yunan işgali ve istilâsı altında kalmış, Kasabalılar da büyük ezâ ve cefa çekmiş, mağdur, mahkûm, mazlûm, mâlûl ve maktûl olmuştur.

Şimdi, sırasıyla işgâli, işgal devrini, büyük yangın felâketini ve Yunanlıların çekilip gidişini arz etmeye çalışacağım. Başlangıçta da ifade ettiğim gibi, anahatlarıyla ve bütünlük içerisinde anlatmaya çalışacağım.

Bilindiği gibi, Birinci Dünya Savaşı'nı Osmanlı Devleti açısından sona erdiren Mondros Mütarekesinin yürürlüğe sokulmasının ardından, SEVR'e giden yolu açmak isteyen ve bu gaye ile ülkemizin çeşitli yörelerinde işgal ve istilâ hareketlerine girişen Batılı Devletler, Yunan'ın EGE'yi işgaline yeşil ışık yakmışlar ve 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'i işgal etmişlerdir.

Albay Zafiriu'nun kumandasındaki Yunan I. Tümeni ile İzmir'i işgal eden Yunanlılar, 20 Mayıs'tan itibaren işgali bölgeye yayma kararı almışlar ve bunu uygulamaya koymuşlardır.

Albay Zafiriu, Yunan Başbakanı Venizelos'un gizli emriyle yetkisiz bir İngiliz askeri müşâviri olan Albay Smith ile yaptığı görüşmeye dayanarak, Mondros Mütarekesinin 7. maddesini gerekece gösterip, Aydın, Manisa ve Turgutlu'nun işgâli için izin ve emir vermiş; bu emir üzerine anılan yerler işgal edilmeye başlamıştır. Bu çerçevede Manisa 26 Mayıs'ta, Aydın 27 Mayıs'ta, Turgutlu ise Yunan 5. Alayı tarafından Nif (Kemalpaşa) yolu üzerinden gelinerek 29 Mayıs 1919 tarihinde işgal edilmiştir.

Kasaba'nın savunulması amacıyla kurulmuş bulunan Turgutlu Müdâfaa-i Osmâniye Cemiyeti ve onun milis kuvvetleri, işgale karşı direnmeye çalışmışlar, şehre girip Mihalli İstasyonu'nu üs edinen Yunan işgal

birliklerine karşı mücadele etmişlerse de işgale engel olmaya muvaffak olamayıp, şehri terk etmişlerdir. Bu Kuvâ-yı Milliyecilerin bir kısmı Akhisar, bir kısmı Salihli, bir kısmı da Alaşehir cephelerine doğru çekilerek, buradan mücadelelerini sürdürmeye çalışmışlardır.

Turgutlu'yu işgal eden ve buraya yerleşen Yunanlılar, işgalden hemen sonra Kasaba'da sıkıyönetim ilân etmişler, gece saat 09.00'dan sonra sokağa çıkma yasağı koymuşlar, bütün resmî binalara Yunan bayrağı çekmişler, ve şehrin giriş ve çıkışlarını denetim altına almışlardır.

Yunan askerleri, bundan sonra yerli Rumlar'ın da ihbar ve kışkırtmalarıyla Kasaba'nın müslüman halkına karşı büyük bir baskı ve tedhiş uygulamaya başlamışlardır. Bundan sonra Kasaba halkının üç yıla yakın sürecek olan acı, dehşet ve vahşetli mezalim günleri başlamıştır.

Bu tarihten 7 Eylül 1922 tarihindeki kurtuluş gününe kadar yaşanan olayları göstermesi bakımından önemli ve kayda değer olaylardan derlediğimiz bazı tesbitleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Yunanlılar'ın ve Rumlar'ın Turgutlu'da Yaptıkları

İşgalci Yunanlılar ve yerli Rumlar, Kasaba'da bulunan câmilere saldırmışlar, Kur'an-ı Kerim'i parçalayarak ayaklar altına almışlar, müslüman halkı küçültücü davranışlarda bulunmuşlardır.

Ramazan'da günlerce ezan okunmasını yasaklamışlar, namaz kılınmasına müsaade etmemişler, namaz kılanlara çeşitli hakaretlerde bulunmuşlardır.

Müslüman mezarlıklarına saldırmışlar, mezar taşlarını ve mezarları tahrip etmişlerdir. Sırf hakaret olsun diye, mezarlık alanlarını mera olarak kullanmışlardır. Turgutlu'da Meyhane Pazarı yanındaki Büyük Mezarlığın bir köşesi, masalar konularak meyhane olarak kullanılmıştır.

Tarlasına, bağ ve bahçesine gitmek isteyenlere Yunan makamlarından izin alma mecburiyeti konulmuş, hatta izin belgesi olanların üzerini aramak suretiyle hakaretlerini daha ileri boyutlara götürüyorlardı.

Şehirde silâh aramak gayesi ile büyük bir operasyon başlatılmış, bu gerekçe ile bütün evlere girilmiş, silâh bulunmasa dahi, 'belki vardır' gibi gülünç gerekçelerle şehrin ileri gelenleri başta olmak üzere birçok kişi gözetim altına alınmış, hapse atılmış, dağa götürülerek önce işkence

yapılmış, sonra da öldürülmüşlerdir. En büyük ve en vahşiyane işkence ve zulümler, bu silah arama operasyonu sırasında yapılmıştır.

Bölge Rumları, çoluk-çocuklarıyla birlikte müthiş bir şekilde silâhlandırılarak, müslüman köylülerin üzerine saldırıldılar.

Turgutlu'da yakalanan erkekler ağaçlara asılmış, sakalları yakılmış, başları taş ve ağaçlara vurulmak suretiyle işkenceye tâbi tutulmuştur. Kızlar ve kadınlar ise ırzlarına geçilmek ve başları kırılmak suretiyle işkence ile öldürülmüştür.

İlçe Savcısı İbrahim Edhem Efendi, sebepsiz yere tutuklanarak önce hapsedilmiş, sonra İzmir'e götürülerek işkence edilmiş, haddinin fevkinde ağır işlerde çalıştırılmıştır.

Kasaba Müftüsü Hasan Basri Efendi Yunan askerleri tarafından feci bir şekilde dövülürken, buna dayanamayan halktan birilerinin onun "MÜFTÜ" olduğunu söylemesi üzerine, Yunan askerleri "Biliyoruz, biz de zaten onun için dövüyoruz" diyerek, İslâm'a olan düşmanlıklarını ifade etmekten çekinmemişlerdir.

Sokaklara çıkan kadınların zorla peçeleri açılmış, yüzlerine karşı nâmus ve haysiyet duygularını rencide edici sözlü hakaretlerde bulunmuş, taciz edilmişlerdir.

Yunanlıların ve yerli Rumların müslüman halka yaptıkları tabii ki bunlardan ibaret değildir. Bunlar, hâtıralardan tesbit edilebilenlerden yaptığımız seçmelerdir. Ancak, genel durumu ifade etmeğe yeter, kanaatindeyiz.

Yenilen Yunanlılar'ın Geride Bıraktığı Turgutlu

26 Ağustos'ta başlayan ve 30 Ağustos'a kadar süren Büyük Taaruz'da ağır bir mağlûbiyete uğrayan Yunan orduları, büyük bir hız, telâş ve perişanlık içinde İzmir'e doğru geri çekilirken, geçtikleri Türk topraklarını yakıp yıkmaya başladılar.

Yunan barbarlığından kurtulacaklarına sevinen yöre halkının ve bu arada Kasabalıların sevinci uzun sürmeyecekti. Barbar Yunanlı yöredeki diğer yerleşim yerleri gibi Kasaba'yı da baştan başa ateşe vererek geri çekecektir.

Batı Anadolu'yu işgal ederlerken, bu toprakları kurmayı hayal ve ümid ettikleri BÜYÜK YUNANİSTAN'a katmak düşüncesinde olan Yunanlılar, bu amaçlarına ulaşamayınca, insanlık dışı yollara başvurarak, bölgeyi ateşe vermişler, insanları süngü ve kurşunlarla katlederek, güya intikam alma yolunu seçtiler. Bu amaçla, her yeri yakıp yıkmaya, herşeyi yok etmeye, arkalarında kanlı izler bırakmaya kararlı olduklarını ortaya koydular.

Yunanlılar, bu kanlı cinayetleri, Yunan İşgal orduları komutanı Prens Andre'nin emriyle gerçekleştiriyorlardı.

Turguthu yangını, 4 Eylül 1922 Pazartesi günü başladı ve iki gün boyunca sürdü. Yangın, Yunan askerlerinin istasyondaki benzin depoları ile eşya ambarlarının ateşe verilmesiyle başlamış, böyle bir taktikle bağ ve bahçelerinde olan halk Kasaba'ya çekilmiştir. 5 Eylül Salı günü ileri cephelerden kaçan Yunan askerleri Turguthu'yu doldurmaya başlamış, bunların gelişi ile felâketin boyutları büyümüştür.

Yunanlılar, ikisi süvari, biri yaya olmak üzere üçer kişilik yangın postaları oluşturmuşlar, bu posta grupları ellerinde bombalar ve benzin bidonları ile şehrin hemen hemen bütün sokaklarına dağılmışlar, plânlı bir şekilde, sokak üzerindeki evlerden başlamak suretiyle bütün evleri ateşe vermişlerdir. Önleredeki evler, benzin dökülmek, bahçe içlerinde ve arkada kalan evler ise bomba atılmak suretiyle ateşe verilip yakılmıştır.

Bu felâket ortamı halkta büyük bir paniğe ve can korkusuna sebep oldu. Kasabayı iyi tanıyan yerli Rum ve Ermenilerin rehberlik ettiği Yunan yangın postaları, evleri tamamen yakmak için uğraşıyorlar, yeterli derecede alev almayan evlerin üzerine yeni benzinler döküyor ve yeni bombalar atıyorlar ve bu şekilde aldıkları emirleri tam olarak yerine getirmeye çalışıyorlardı.

Yunan evlerinden fırlayarak sokaklara çıkan ve canlarını kurtarmaya çalışan çocuk çocuk, kadın erkek genç ihtiyar halk ya kurşunlanıyor, ya da süngülerle öldürülüyorlardı.

İş bununla kalmamış, Yunan askerleri ve Rumlar, bu hengâme ortasında soygun, talan ve yağmaya girişmişlerdir. Evlere girerek, kadınların süs eşyalarını veya evlerde bulunan değerli şeyleri yağmalıyorlardı. Karşı çıkmaya çalışanları öldürüyorlardı.

Bu yangınlar 6 Eylül 1922 Çarşamba akşamına kadar devam etmiş, akşam üzeri şehir âdeta büyük bir kül yığını haline gelmiştir. Halide Edip'in ifadesi ile şehir bir "yanmış ceset" haline gelmiştir.

Arkalarında işte böyle bir manzara bırakarak çekilen ve tahliye bile vakit bulamadan büyük ölçüde İzmir'de denize dökülen Yunanlılar'ın ardından, Turgutlu bir kadın, onca olaya rağmen Tahkik-i Mezalim Heyeti üyesi olarak buraya gelen Falih Rıfkı Atay'a "Bu hâlimize de şükür, vatan kurtuldu ya" demiştir.

Tahkik-i Mezalim Komisyonu'nun bölgede yaptığı tesbitlere göre: Turgutlu'da 6328 evden 201 ev sağlam kalmış, diğerleri tamamen yakılmış ve yıkılmıştır. Harpten evvel şehirde yaşayan 27.000 Müslüman-Türkten, göç eden çok az bir kitle dışında, 10.000 civarında insan katledilmiştir. Yunanlılar giderken Kasabahlar'ın bütün hayvanlarını da beraberlerinde götürmüşler, bu yönden de halka büyük bir darbe vurmuşlardır.

Turgutlu yangınında yerine konulması mümkün olmayan pekçok tarihî binanın yanında, içinde pek çok yazma eserin bulunduğu PAŞA CAMİİ KÜTÜPHANESİ de yanmıştır.

Yunan vahşeti, sadece insanları değil, medeniyetleri de katletmiştir.